

„RUGUL APRINS” DE LA ANTIM ÎN FRAGMENTE DE ISTORIE ORALĂ

IOANA URSU
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Temă atrăgătoare deopotrivă pentru istorici, teologi, filosofi, literați sau ziariști, grupul „Rugul Aprins” de la Antim a beneficiat de recuperări memorialistice și istoriografice care l-au plasat într-o imagine generală de exemplaritate. Fie că e vorba de un inerent anticomunism („opoziție spirituală” la comunism, „rezistență prin credință”), a detașării de politic („cerc cultural”, „cerc spiritual”) sau de idealul „convivialității vii” dintre clerici și cărturari („intelectualii și Biserica”), „Rugul aprins” își păstrează calitatea de model, de paradigmă în fiecare din aceste ipostaze.

„Rugul aprins” definește, *stricto sensu*, un grup de intelectuali care la mijlocul anilor 1940 au fost promotorii unui cenaclu cultural și teologic strâns în jurul mănăstirii Antim din centrul Bucureștiului. Rezultat al unor prietenii de durată și al unor afinități culturale și religioase datând din perioada interbelică, cenaclul spiritual „Rugul aprins” a deținut, se pare, și o formulă oficială, sub numele de „Asociația Rugul aprins al Maicii Domnului”. Activitatea asociației consta în întâlniri-conferințe deschise publicului ce frecventa mănăstirea Antim în după-amiezele de duminică.

Originalitatea „experimentului” propus la Antim precum și „soluția” lor privind viața în comunism i-au transformat în ținte ale represiunii anilor 1950, o perioadă când regimul nu viza dușmanii „politici” în sensul comun al cuvântului – pe cei care urmăreau în mod activ să răstoarne „ordinea de stat” – ci pe cei care gândeau, scriau și visau alte orizonturi în afara celor ale socialismului. Articolul de față își propune să reconstituie, pe baza unor interviuri de istorie orală, fragmente din memoria „Rugului aprins”.

Alessandro Portelli consideră că în miezul istoriei orale stă o focalizare tematică profundă asupra formei narative (prevalența ei) și căutarea unei legături între biografie și istorie, între experiența individuală și transformările societății¹. Întrebările „Cât de istorică este viața privată?” și „Cât de personală este istoria?” pot fi puse de narator, de istoric sau de amândoi².

Aceste observații se aplică și în cazul istoriei orale care documentează aspecte referitoare la „Rugul aprins”. Puținii supraviețuitori păstrează o conștiință a istoricității și importanței acestui cenaclu spiritual, poate și datorită proiecțiilor sale exemplare în memoria colectivă după 1990.

¹ Portelli 2010, p. 203.

² *Ibidem*.

Interviurile de istorie orală la care ne referim îi au ca naratori pe Emanoil Mihăilescu și Nicolae Bordașiu. Nicolae Bordașiu, născut în 1924, în prezent preot slujitor la biserica Sfântul Silvestru din București, a cunoscut „Rugul aprins” în perioada conferințelor de la Antim. După cum arată și biografia sa³, în anii 1944-1948 el se afla la București, unde urma cursurile Facultăților de Teologie și Farmacie. Participarea sa la întâlnirile „Rugului aprins” și cunoașterea părintelui Ioan Kulâghin, cel care a adus experiența vie a rugăciunii inimii în grupul prietenilor de la Antim se înscriu, pentru Nicolae Bordașiu, sub un semn al întâlnirilor (formatoare) fortuite și fericite.

Înrăurirea mediului Facultății de Teologie la care Bordașiu studia, grupul său de prieteni proveniți de la mai multe facultăți și idealismul lor anti-comunist duseseră la înființarea unei Asociații a Tineretului Ortodox Studentesc (ATOS).

Nicolae Bordașiu explică scopul și motivația inițiativei: „când am văzut noi asaltul asupra studenților în teologie, și a studenților în general, a activității politice de atragere a tineretului în ceea ce se numea atunci Uniunea Tineretului Comunist sau Uniunea Tineretului Socialist și cum mulți studenți acceptau atunci înscrierea așa, cu ușurință, fără să-și pună problema, atunci noi ne-am pus problema cum să contracaram o astfel de activitate nocivă, după noi, pentru studenți”⁴. Între membri s-au numărat: „Domășneanu Gheorghe, Traian Balea, Gheorghe Cușa - de la medicină Veterinară, Ion Cușa de la Litere – nu-mi mai vin acum în minte, dar în dorința noastră de a fi cât mai aproape de studenți, împreună cu Roman Braga, cu Antonie Plămădeală, Leonida Plămădeală pe atunci, cu Stelian Manolache, care – locuiam împreună la Radu Vodă, la Institutul Radu Vodă, ne-am mutat cu toții la Căminul studentesc de la Matei Voievod – ca să fim în mijlocul vieții studentești. Să putem vorbi prietenește, de la om la om, nu așa, că ne-am întâlnit întâmplător”⁵.

Trebuie menționat că activitatea principală a Asociației nu era de a duce propagandă anti-comunistă. Amintindu-și conținutul întâlnirilor, Bordașiu remarcă cum „De pildă, cel care avea să fie Antonie, mitropolitul Ardealului – Leonida Plămădeală, stătea într-un dormitor de vreo 30 de persoane și unde aproape în fiecare seară le ținea *câte o predică creștină* (s.n., I.U.). Stelian Manolache, mai târziu părintele Dometie de la Râmeș era, tot așa, în altă cameră – și acesta, era un suflet atât de cuceritor, o voce atâta de blândă și frumoasă și o bunătate așa de mare încât îi cucerea pe toți din jurul lui. Și toți aceștia își duceau o activitate necatalogată politic, dar pe linia pe care o concepusem – Asociația Tineretului Ortodox Studentesc”⁶.

³ <http://biserica-sfantul-silvestru.ro/slujitori/nicolae-bordasiu>, accesat 18.07.2016.

⁴ <http://biserica-sfantul-silvestru.ro/slujitori/nicolae-bordasiu>, accesat 18.07.2016.

⁵ <http://biserica-sfantul-silvestru.ro/slujitori/nicolae-bordasiu>, accesat 18.07.2016.

⁶ <http://biserica-sfantul-silvestru.ro/slujitori/nicolae-bordasiu>, accesat 18.07.2016.

Când activitatea lor a căpătat tentă politică – cineva avusese inițiativa de împărțire în rândul studenților a unor fluturași-manifeste, „ca să atragem atenția asupra pericolului⁷ care îl pândește pe tineretul ortodox din vremea aceea, și cum îi abate de la credință și de la dragostea de țară”⁸, a fost suficient pentru a intra în atenția poliției politice. Pentru activitatea ATOS-ului, majoritatea membrilor au fost arestați în 1948. Bordașiu s-a ascuns prin satele din zona natală a Bihorului, fiind găsit și arestat în 1955. A efectuat detenție politică între 1955-1964⁹.

Povestea ATOS-ului este relevantă însă pentru interferența biografiei lui Nicolae Bordașiu cu istoria „Rugului aprins”. Vizitând prin 1943-1944¹⁰ Antimul împreună cu prietenul său Roman Braga, - „el mergea mereu la Antim, și cu el mergeam și eu”¹¹ - care fusese coleg de seminar cu câțiva din monahii obștii de aici (părinții Felix Dubneac, Sofian Boghiu, Petroniu Tănase) Bordașiu îl întâlnește mai întâi pe Sandu Tudor, pe vremea aceea civil¹². Îndemnul de a participa la conferințele de la Antim îi aparține însă părintelui Benedict Ghiuș, profesorul lui Bordașiu¹³: „Când am redactat statutul ATOS, l-am prezentat părintelui Benedict Ghiuș – care a fost entuziasmat. Și ne-a dat binecuvântare, și ne-a îndemnat, și mai mult, ne-a spus: «Acum veniți la Antim, să-l întâlnim și pe Sandu Tudor!» - care era prin firea lui un om vulcanic, un om entuziast, și care s-a și bucurat de fapt mult de tot de tot ceea ce a întâlnit. Și așa am început să participăm la întâlnirile de la Antim ale Rugului Aprins”¹⁴.

Astfel, întâlnirea cu Antimul – pentru Nicolae Bordașiu - este *mijlocită*, nu descoperită. *Descoperit*, este, în schimb, părintele Ioan Kulâghin – de către un grup de tineri din care, după propria mărturie, făcea parte și Bordașiu. Cunoașterea lui apare, în memoria preotului Bordașiu, ca un moment de revelație.

Alături de prietenul său Roman Braga, într-o vizită la Cernica, îl descoperă cu totul întâmplător pe mitropolitul Nicolae al Rostovului și pe călugărul Ioan Kulâghin. Această întâlnire va fi cea care mijlocește participarea lui Ioan cel Străin la întâlnirile Rugului aprins. Nicolae Bordașiu rememorează detaliat episodul: „A merge atunci la Cernica era o încercare puțin mai grea – că

⁷ A se înțelege „pericolului comunist”.

⁸ Interviu Bordașiu 2011.

⁹ <http://biserica-sfantul-silvestru.ro/slujitori/nicolae-bordasiu>, consultat în data de 18.07.2016.

¹⁰ Datarea ne aparține.

¹¹ Interviu Bordașiu 2011.

¹² „Și acolo l-am întâlnit pe Sandu Tudor, pe vremea aceea civil. Și mi-am adus aminte că, fiind copil, când mă trimitea tata la centrul de plasă să cumpăr ziare, atunci îmi spunea să cumpăr și *Credința*, a cărui director era Sandu Tudor. Și numele i-l cunoșteam de atunci, și ceea ce scria – ceea ce înțelegeam eu, ca și copil mic. Aici noi ne-am bucurat de această întâlnire... spirituală”.

Ibidem.

¹³ Ghiuș era asistent la catedra de Mistică al cărei titular era, în acel an, Dumitru Stăniloac.

¹⁴ Interviu Bordașiu 2011.

nu existau mijloace de transport cum sunt astăzi, nu era drum asfaltat, ci era un drum pietruit, plin de praf. De la capătul liniei 14 din... Pantelimon, mergeam 12 km pe jos. Dar... tinerețea noastră n-o simțea. Și când zicea pr. Roman Braga: «- Hai mâine la Cernica!», mergeam *per pedes Apostolorum* la Cernica. Și într-o astfel de zi, când treceam de la partea care e Sfântul Gheorghe la partea care e Sfântul Nicolae, am trecut pe la bisericuța Sfântul Lazăr și urechea lui Roman Braga a sesizat o cântare aparte. Și îmi spune: « - Stai să ascultăm». Zice: «- Aici se cântă rusește». Cum să se cânte rusește în mănăstirea Cernica – era o taină pentru noi. Și ne-am dus să vedem, să descoperim taina... În interior se săvârșea Sfânta Liturghie, cu adevărat în limba rusească. Și era un preot care săvârșea, un călugăr bătrân într-o parte, așezată strana arhierescă, dându-i-se respectul cuvenit, și vreo trei alți călugări, și două măicuțe la strană. Și unde... sunt trei ruși, e un cor pe patru voci. Și aici se cânta așa de frumos, încât noi nu ne-am despărțit de slujbă. Și Roman, care a făcut parte din seminarul de la Chișinău, și știa toată atmosfera corală a slujbei rusești, s-a integrat în slujbă și a cântat împreună cu ei până s-a terminat slujba. Când s-a terminat slujba, am ieșit și noi afară împreună cu ceilalți. Și, sigur, noi am fost curioși cine sunt ei, ei au fost curioși cine suntem noi, și așa am aflat că acel călugăr bătrân care stătea pe tronul arhieresc era Neculai de Rostov, care se refugiase din pricina rușilor care îl urmăreau. Și patriarhul Nicodim, pe vremea aceea, i-a dat posibilitatea să se găzduiască la Cernica; iar ceilalți erau călugării și călugărițele care l-au însoțit. Unul dintre ei știa românește. Și el ne-a spus cine sunt ceilalți, între care era și părintele Ioan Culâghin, acel care a devenit oarecum un îndrumător spiritual al Rugului aprins. Și cum? Noi, când am aflat cine sunt, și mai ales că și ei ne-au întrebat despre viața religioasă, despre atmosfera de la facultate, și noi le-am spus și le-am vorbit despre Rugul aprins de la Antim, și și-au exprimat dorința să-l cunoască. Și cum ne-am întâlnit cu părintele Benedict, i-am relatat întâmplarea. Și părintele Benedict, împreună cu Sandu Tudor, s-au dus ei să-l întâlnească pe metropolitul Neculai și – nu știam noi prea bine pe vremea aceea cine e Ivan Culighin, părintele Ioan Streinul, cum îi zicem noi astăzi. Și am avut bucuria ca mai târziu să-l întâlnim mereu la mănăstirea Antim pe părintele Ioan, unde și Roman Braga și cu mine și cu toți prietenii mei am început să frecventăm cu regularitate întâlnirile Rugului Aprins...”¹⁵.

Pe lângă acest episod deosebit de relevant pentru constituirea „Rugului aprins” în formula sa de la Antim, Nicolae Bordașiu mai rememorează nume ale celor care susțineau conferințele (Anton Dumitriu, Ion Marin Sadoveanu, Vasile Voiculescu), descrie felul de a fi al lui Sandu Tudor și interacțiunea lui cu Benedict Ghiuș sau firea și prezența călugărului Ioan cel Străin.

¹⁵ Interviu Bordașiu 2011.

Ultimii trei capătă portrete bine conturate în memoria lui Nicolae Bordașiu. Sandu Tudor este omul cărților și al angajării totale în credință:

„Noi l-am cunoscut în starea de civilie, cum se spune – înainte de a deveni călugăr. Și, nu știu, nu mă refer la alte vremuri dinainte de această întâlnire, dar își stabilise locuința în clopotnița mănăstirii de la Antim. Și unde de mai multe ori, împreună cu părintele Roman Braga, am fost invitații domnului Sandu Tudor și i-am admirat, înainte de toate, biblioteca bogată pe care o avea. Și visam fiecare dintre noi să avem o astfel de comoară alături, ca să te poți îndruma și să te adăpi de la frumusețea gândurilor pe care le au, bunăoară, Filocalia sau alte scrieri duhovnicești. [oftează] Și când ne întâlneam numai grupul de tineri, parcă îl aud pe Sandu Tudor, care era un om tumultuos, un om năvalnic, ca un vulcan – îi spuneam. Și spunea «Nu e bine să fii căldicel! Ori ești prins de flacără și arzi, ori te răcești și te dai deoparte». Și l-am cunoscut mai apoi, și, după ce a devenit călugăr și – ce să spun – că mulți am fost pentru dânsul o deziluzie. Fiindcă la un moment dat, când a hotărât să se retragă la mănăstire să formeze o mănăstire entuziastă, clocotitoare, credea că mulți dintre noi vom urma acest drum. Dar... nu prea s-a ales cu mulți¹⁶. A avut doar alături pe – din ce-mi aduc eu aminte – doar pe Adrian Făgețeanu... (...) Pentru dânsul era *aut nihil, aut nihil*. Ori totul, ori nimic. Nu puteai să stai la discuție. El era după principiul că dacă te-ai dăruit, [blând] ești cu totul dăruit. Și n-ai timp de altele. [oftează]”¹⁷.

Vulcanismul lui Sandu Tudor era temperat de Benedict Ghiuș, își amintește Bordașiu: „Și aceasta era o lucrare dumnezeiască, fiindcă părintele Benedict, aș putea spune că era antidotul temperamentului vulcanic al părintelui Daniil. Și, mergând împreună, acomodându-și forțele – unul sprijinea și mergea înainte, iar celălalt îl alimenta cu entuziasm, dar temperamentul fiindu-i temperat de atitudinea părintelui Benedict și mai apoi, a părintelui Ivan, de la care părintele Daniil cred că a învățat mult în ce înseamnă a stăpâni clocotul vulcanic, fiindcă împrejurările de viață îi cereau o altă atitudine. Și mai ales în producția, aș putea spune literară a lui Sandu Tudor, părintele Benedict a avut un mare rol. Fiindcă el era obișnuit cu stilul gazetăresc de altădată. Și aici trebuia cu totul altfel exprimată ideea și mărturisirea de credință”¹⁸.

Portretul lui Ioan cel Străin apare strâns legat de cel al mitropolitului Nicolae de Rostov. Și în memoria martorului Nicolae Bordașiu, Ioan Culăghin apare ca un personaj cu totul aparte, similar cu descrierea pe care i-o face și André Scrima în *Timpul rugului aprins*¹⁹.

¹⁶ Această dorință a lui Sandu Tudor și-o amintește și Emanoil Mihăilescu, și apare consemnată și în documentele de arhivă.

¹⁷ Interviu Bordașiu 2011.

¹⁸ Interviu Bordașiu 2011.

¹⁹ Scrima 2012.

„Părintele Ivan Culighin a fost un om de o smerenie aparte, un om de o trăire spirituală adâncă. Neavând elementul de comunicare directă – limba – n-aș putea să spun cât de profundă era gândirea părintelui Ioan. Dar – din modul de a se manifesta, din anturajul în care își petrecea timpul, pot să spun că era un om deosebit. (...) Și în timpul cât am stat de vorbă și cu ceilalți cu care erau împreună, am constatat și ne-am făcut părerea că este un om de o altă factură decât un simplu trăitor în haină preotească. Fiindcă simțeam în apropierea lui o stare de mulțumire, o stare de, de... acceptare a ceea ce venea dinspre părintele ca o raionare aparte, ca un flux care se apropia de noi. De aceea i-am și spus părintelui Benedict Ghiuș și domnului Sandu Tudor prezența lui deosebită alături de mitropolitul Nicolae de Rostov. (...)

Când venea la Antim pentru întâlnirile noastre de rugăciune, venea ca un călugăr smerit. Era nu prea înalt ca fizic, supt și subțire. Și avea o barbă nu prea mare, dar căruntă. Și în clipele în care vorbea, începuse să învețe și cuvinte românești. Și parcă le spunea cu atâta bucurie când le putea încadra în expunerea lui, pe care apoi o ascultam și o făceam a noastră, ca bogăție sufletească, din cuvintele părintelui Sofian Boghiu, care știa mai bine rusește și care era împreună cu noi la rugăciunile de la Antim atunci.

Și dacă te uitai la el ca fizic era o mână de om. Dar avea așa o vibrație tonică în glasul lui încât îl ascultai cu bucurie și era o stare de plăcere să fii în apropierea lui atunci când îl ascultai vorbind. Nu știu eu să spun unde sau cum și câte studii a făcut. Dar nu aceasta ar fi important, ci faptul că el venea în mijlocul unei comunități ortodoxe de trăire spirituală și aducea cu el o tradiție de rugăciune experimentată în mănăstirile rusești secole de-a rândul. Și în felul acesta s-a realizat această înfrățire de spiritualitate, cum poate a mai fost numai pe vremea lui Paisie Velicikovski, când veneau călugării din Rusia ca să trăiască o atmosferă creștinească în mănăstirile din Moldova.

Acum, părintele Ioan Culâghin își manifesta bucuria sufletească de a trăi în atmosferă creștină în mijlocul celor care veneau la Antim, unde veneau duminica pentru conferințele deschise pentru toată lumea, și în zilele de retragere pentru cei care erau aproape. Am relatat că după ce ne-a vorbit în stil filocalic despre rugăciunea inimii, ne-a dat binecuvântare ca să purcedem și noi la acest efort și săptămână după săptămână, când ne întâlneam, asculta pe fiecare dacă avea de cerut lămuriri, ne împărtășea sfaturi duhovnicești. Și așa s-au petrecut lucrurile până când autoritățile rusești i-au dat de urmă și l-au ridicat și apoi a fost pierdut pentru totdeauna din legătura cu comunitatea românească²⁰.

Bordașiu amintește de un grup de doisprezece tineri, între care se afla și el, alături de „Gheorghe Domășneanu, Gheorghe Várnă, Andrei Scrima, Nicolae Nicolau, Dan Grigorescu, Gheorghe Macarie, Streinu, Gh. Munteanu și îmi

²⁰ Interviu Bordașiu 2011.

scapă vreo două nume”, dornici de „progres spiritual, de a cunoaște drumul tainic al rugăciunii inimii”, care frecventau Antimul nu numai la conferințele cu public de duminică după-amiază, ci și într-o altă zi de peste săptămână.

În „povestea vieții” lui Nicolae Bordașiu, participarea la întâlnirile Rugului aprins este asociată cu perioada tinereții și a studenției sale – un timp al formării, pe care Bordașiu îl privește cu afecțiune, considerând amintirile de atunci un sprijin puternic care i-a fost de ajutor în experiența detenției. De pildă: „Îmi este neșters din amintire cum în penumbra paraclisului de la Antim, într-o astfel de seară de meditație, dintr-un mic vas părintele Ioan²¹ ne-a picăturit... [voce tremurată]²² pe creștetul fiecăruia picături de aghiasmă pentru a binecuvânta drumul nostru spre rugăciunea interioară [privește în jos, emoționat, strânge buzele, tace] Mă iertați... [cu ochii în lacrimi] Pentru că ... acest fapt mi-a fost un sprijin puternic de tot în timpul detenției, când am petrecut în mai multe etape zile de însingurare. O dată am stat izolat singur o jumătate de an. Singur într-o celulă. Și dacă n-ar fi fost acest sprijin pe care l-am primit la Antim, poate mi-aș fi pierdut mintea sau cine mai știe ce s-ar fi întâmplat cu mine. Dar deși eram izolat de unul (singur), nu eram singur niciodată. Era cu mine înainte de toate bunul Dumnezeu și toate amintirile de la Rugul Aprins și din viața pe care am dus-o până atunci”²³.

Ordinea în care evenimentele sunt înlănțuite în narațiunea oferită de Nicolae Bordașiu e următoarea: descrierea mediului studențesc de la Facultatea de Teologie din București (cu episodul formării ARLUS), profesorii Catedrei de Mistică (Ion Gh. Savin, Dumitru Stăniloae), influența UTC și constituirea asociației studențești ATOS, prietenii de la ATOS, întâlnirea cu Rugul aprins, Sandu Tudor, conferențiarul de la Antim, frecventarea mănăstirii Cernica – episodul întâlnirii mitropolitului Nicolae de Rostov și a lui Ioan Kulâghin, prietenii studenți dornici de inițierea spirituală în rugăciunea inimii și îndrumarea de la călugărul Ioan, Sandu Tudor și felul lui de a fi, alte persoane cunoscute din facultate (Nicolae Corneanu), viața studențească de la Facultatea de Teologie, povestea hirotoniei sale – după eliberarea din închisoare, locul de muncă la Institutul Ion Cantacuzino²⁴, chemarea la preoție prin intervenția patriarhului Justinian Marina; despre Ioan Kulâghin: viziune retrospectivă, portret fizic, importanța lui pentru îndrumarea sufletească a celor care participau

²¹ Kulâghin.

²² Conform modelului de protocol de transcriere a interviurilor propus de Institutul de Istorie Orală din Cluj, am consemnat schimbările semnificative în dispoziția martorului interviuat prin utilizarea grafică a parantezelor drepte.

²³ Interviu cu Nicolae Bordașiu realizat de monahul Moise Iorgovan, București, 3 mai 2011, arhiva monahului Moise Iorgovan.

²⁴ De „Microbiologie și preparări de seruri și vaccinuri”. *Ibidem*.

la întâlnirile de la Antim, scopul întâlnirilor de la Antim, interacțiunea lui Sandu Tudor cu părintele Benedict Ghiuș și cu Ioan Kulâghin.

Ordinea evenimentelor în narațiune, povestirea lor pe larg, cu detalii și cu plăcerea rememorării, sugerează că această perioadă și aceste momente – studenția la Teologie și contactul cu Antimul – au avut o importanță deosebită în conturarea identității lui Nicolae Bordașiu. De aceea, miza interviului este mult mai importantă decât o simplă rememorare a episodului cu Rugul aprins – nu e vorba de o legitimare artificială prin apelul la Rugul aprins, ci e vorba de importanța acelei întregi perioade (anii 1944-1948) pentru formarea morală și intelectuală a tânărului Nicolae Bordașiu.

Istoria orală ne spune nu atât despre evenimente, cât mai ales despre semnificația lor. Sursele orale ne spun nu doar ce au făcut niște oameni, dar și ceea ce doreau ei să facă, ce credeau ei că fac și ceea ce cred ei acum că au făcut²⁵. Acest lucru trebuie înțeles în privința oricărui interviu de istorie orală și se reflectă și în interviul luat lui Nicolae Bordașiu. Ceea ce crede martorul despre trecut este un fapt istoric, asemenea evenimentului în sine²⁶.

Această observație devine foarte relevantă în cazul interviului cu Emanoil Mihăilescu²⁷. Povestirea lui Emanoil Mihăilescu se desfășoară pe mai multe planuri și are mai multe scopuri. Spre deosebire de narațiunea lui Nicolae Bordașiu, narațiunea redată de Emanoil Mihăilescu are frecvente schimbări din planul trecutului în planul prezentului, non-linearități ale povestirii, pasaje cu rol didacticist, o abundență de nume și evenimente, saltul de la un eveniment memorat la altul fără vreo aparentă legătură etc. În ambele cazuri, intervenția intervievatorului pe parcursul interviului a fost minimă, iar martorii au avut ocazia să se povestească pe sine fără întreruperi.

Dacă mărturia preotului Nicolae Bordașiu privește în cea mai mare parte legătura sa cu „Rugul aprins” (alături de care, conexă, e prezentă și perioada studenției sale), mărturia arhitectului Emanoil Mihăilescu apare ca un melanj între diferite perioade, subiecte, teme și evenimente, un memento presărat cu nume ale celor care au suferit sau alături de care a suferit din cauza regimului comunist. În plus, stilul pe alocuri didacticist și cu valoare de sentință vis-a-vis de comunism (în detrimentul detalierii exclusive a experienței personale) pare să zugrăvească imaginea *nevoii de a mărturisi*, imperativului de a istorisi – resimțit probabil atât ca datorie cât și ca eliberare²⁸.

²⁵ Portelli 2013, p. 235.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Interviul desfășurat în data de 25 noiembrie 2013, la sediul Asociației Foștilor Deținuți Politici din București.

²⁸ E posibil ca și locul desfășurării interviului – sediul AFDPR București - să fi contribuit într-o oarecare măsură la acest rezultat. Spre deosebire de un cadru familiar sau relativ neutru, prezența

Ordinea povestirii urmează o logică a reamintirii, în contrast cu o logică a unei narațiuni lineare. Planurile povestirii se întrepătrund, de la evaluări cu caracter general asupra naturii represive a comunismului, la portretul moral al lui Sandu Tudor, amintiri despre prietenii apropiați (între care și cei de la întâlnirile Rugului din anii 1950), referințe la propria copilărie, episodul întâlnirii părintelui Daniil, mediul studentesc de la Facultatea de Arhitectură și colegii săi, aspecte despre desfășurarea procesului și actele anchetei, o relatare pe larg a momentului eliberării; experiența detenției la Gherla, Jilava, Periprava, adaptarea la viața de după închisoare.

De remarcat în interviul cu Emanoil Mihăilescu este frecvența cu care vorbește despre alții, modul cum privilegiază istorisirea dramelor unor cunoscuți, dând o pondere mai mică experienței personale. Foarte frecvent, orice mențiune din experiența personală este însoțită de aprecieri evaluative sau referințe culturale care afectează coerența firului narativ. Când își amintește de I.D. Sârbu, de pildă, întrerupe povestirea principală și oferă numeroase detalii despre scriitor, un fel de „deschidere a unor paranteze” succesive al cărei rezultat e mai degrabă un mozaic de portrete și evenimente, în detrimentul unui discurs coerent (intern și formal) despre Rugul aprins sau chiar despre experiența sa din anii 1950²⁹.

E interesantă mențiunea pe care Mihăilescu o face repetat: „am căzut și eu ca musca-n lapte” – referitor la implicarea sa în lotul „Rugului aprins” din 1958. Afirmatia o face pe baza unei replici adresate mamei sale de către unul din ofițerii care îl arestaseră. De aici, Mihăilescu deduce că principalii vizați erau membrii „cu greutate” ai Rugului aprins, iar cei tineri ar fi fost adăugați lotului doar pentru „îndeplinirea unui număr”: „Nu că eram o piesă de mare importanță, nici pomeneală. Și – pentru că și când m-a arestat, a doua zi, când a venit să mai facă o percheziție acasă, i-a spus tatălui meu și mamei mele, zice: «Eh, a căzut și el ca musca-n lapte». *Nu că aș fi spus eu ceva, am ținut un discurs înflăcărat împotriva lui Lenin sau a lui Marx, nici vorbă. Nu era nicio acuză că aș fi zis nu știu ce, decât presupuneri că am participat la discuții dușmănoase* (s.n., I.U.). Și asta era o crimă. Cinci ani muncă silnică. Mi-a fost greu la început să mă obișnuiesc cu această condamnare, care mi se părea stupidă și nedreaptă. Eu înțeleg să capăt condamnare, dar pe niște treburi reale, pe care le făcusem și le săvârșisem, nu? Nu aveam nici un gând să mă sustrag așa. Nu eram un admirator, draga mea, eram un dușman al comunismului, dar ei habar n-aveau ce

fizică în sediul AFDPR face să se resimtă mai pronunțat identitatea de fost deținut politic și datorită de a mărturisi despre crimele și abuzurile regimului comunist.

²⁹ Este discutabilă interpretarea acestui „stil” de a povesti, care, trebuie menționat, s-a afirmat pe fundalul unei lipse de intervenție a intervievatorului asupra curgerii poveștii. Nu am întrerupt povestirea pentru a adresa întrebări clarificatoare sau de rectificare, dimpotrivă, mi-am adresat întrebările doar în momentele de pauză ale discursului său.

se ascunde pe sub zâmbetul sau glumele mele. Făceam bășcălie și la serviciu, după aia, și la facultate, glumeam, făceam tot felul de năzbâtii, dar colegii mei m-au iubit și nu m-au turnat”³⁰.

Sau, și mai clar spus: „Vreau să spun așa... eu, ce-am aflat.. noi, tinerii care de fapt am fost o mână de câțiva tineri, cinci [5] tineri *care am intrat numai ca să-i băgăm la apă pe cei bătrâni* (s.n., I.U.). Adică să fim luați de exemplu, uite ce făceau boșorogii, activitate dușmănoasă împotriva statului, discuții dușmănoase, comentarii dușmănoase împotriva regimului. Oricum, a trece de la ascultarea posturilor străine și comentarii dușmănoase la crimă de uneltire³¹ drumul e lung, dar la ei nu conta”.

Emanoil Mihăilescu pare să distingă între membrii lotului „Rugul aprins” constituit de Securitate, între cei mai „luptători” și cei care nu ar fi avut niciun fel de veleitate anti-regim. Trecând în revistă câteva din numele celor care participau în anii '50 la întâlnirile din casa lui Alexandru Mironescu, Mihăilescu pare să sugereze cât de inofensivi erau intelectualii Rugului vis-a-vis de percepția Securității despre ei. Exemplificatoare este rememorarea chipului lui Vasile Voiculescu: „Roman Braga, un alt membru. Care, și el, un bătrânel, toți au trecut de nouăzeci [90] de ani. Părintele Daniil nu, a murit în șaiștrei [’63], în pușcărie, în mizerie. Vasile Voiculescu la fel. Un om în vârstă, care n-avea nimic... un om cu rugăciunea inimii, un trăitor, ducea o viață absolut ca de pustnic... să închizi un astfel de om! Acuzațiile erau stupide: a fost decorat de regimul burghezo-moșieresc, în Primul Război Mondial. Și avocatul lui a dat replica: da, a fost decorat, pentru că a refuzat să plece la spital, în spatele frontului, bolnav fiind de febră tifoidă, a rămas să-i îngrijească pe ceilalți camarazi – pentru asta a fost decorat. «A scris poezie mistică împotriva clasei muncitoare». Vasile Voiculescu a adus cartea: o antologie de poezie, publicată la Moscova, în care era prezent Vasile Voiculescu. Nu conta. Anchetatorul stabilise pedeapsa: cinci [5] ani. Doctorul Minea, pe care l-am întâlnit pe urmă la Uniunea, aicea, așa... mi-au spus că l-au adus bolnav pe doctorul Voiculescu, nu putea să mai meargă, [plânge] era numai piele și os... Singurul lucru care l-a cerut la tribunal a fost să nu-i distrugă biblioteca. Avea o bibliotecă pe care Șerban Cioculescu și alți intelectuali subțiri - nu așa, fleacuri, o invidiau. Cărți rare, cărți alese... toată camera lui era tapetată de cărți. Asta era viața lui. Băiat de la țară, Vasile Voiculescu. Aștia erau oamenii. Lotul acesta a fost așa, un lot încropit... Doctorul Dabija, alt personaj. Toți au murit... vai de capul lor. Părintele Stăniloae. N-avea nimic, de om politic sau de luptător împotriva

³⁰ Interviu Mihăilescu 2013.

³¹ Referință la condamnarea primită de lotul „Rugul aprins”, în baza acuzației de uneltire contra ordinii sociale, art. 209 (a) din Codul Penal al Republicii Populare Române.

comunismului... Daniil - da! Părintele Papacioc - da! Erau luptători. Împotriva comunismului”³².

Este interesant cum s-a definitivat această intuiție a lui Emanoil Mihăilescu. Merită observat că Emanoil Mihăilescu a avut acces la propriul dosar la Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, dar și pe cel al lotului, pe care le-a studiat. Din acest punct de vedere, putem avansa posibilitatea ca discursul său să fie într-o oarecare măsură influențat de conținutul documentelor de arhivă lecturate.

Într-adevăr, conform dosarului provenit din Fondul Penal (dosarul lotului), nume ca Dumitru Stăniloae sau Gheorghe Dabija par să fi aterizat cu totul accidental în peisajul procesului. Lucrurile se schimbă, însă, dacă aruncăm o privire asupra dosarului de urmărire informativă a grupului. Aici devine suficient de clar că *toți* membrii lotului compus de Securitate erau lucrați în acțiune informativă de grup. Deși, într-adevăr, legăturile nu erau la fel de strânse între toți cei șaisprezece arestați, chiar dacă nu toți erau la fel de prezenți unii în viața celorlalți, este totuși o certitudine că Securitatea i-a urmărit pe toți, considerându-i în egală măsură periculoși pentru participarea lor la „cercul mistic” din casa familiei Mironescu.

Emanoil Mihăilescu contestă, în anumite privințe, autenticitatea dosarului de urmărire:

„- Și la mine, în dosarul de urmărire, am găsit lucruri care nu erau așa. Luate după ureche, complectate acolo – trebuiau să dea niște rapoarte.

- La notele informative sau și la anchetă?

- La notele informative, nu la anchetă. Se făceau și ei că fac treabă, nu? Că așa se face... primeau grade, de aia și fabricau în perioada '59-'60 tot felul de organizații.. aiurea! Complet!”³³. În sprijinul acestui argument aduce ca exemplu situația dramatică a comandorului Matei Toma, deținut politic în Aiud, care, deși murise la scurt timp după eliberare, nu fusese declarat mort în evidența Securității, mai mult decât atât, anchetatorul a continuat să dea rapoarte despre el vreme de încă doi ani. Aceste exemple aruncă neîncredere asupra veridicității documentelor provenite din arhivele Securității și pun probleme chiar asupra interpretării lor.

Absența unei ordini narative stricte în narațiunea lui Emanoil Mihăilescu face posibilă individualizarea unor pasaje centrate în jurul câtorva personaje cheie, ceea ce sugerează afecțiunea puternică nutrită de Mihăilescu figurilor pe care le descrie pe larg: părintele Daniil Tudor, Nicolae (Nae) Rădulescu și George Văsâi. Cea mai extinsă descriere îi e rezervată lui George Văsâi, coleg de facultate și prieten apropiat. Când Mihăilescu povestește despre Văsâi,

³² Interviu Mihăilescu 2013.

³³ Interviu Mihăilescu 2013.

amintirile devin foarte precise și abundă în detalii care fac referire la experiența lor comună și relația lor apropiată, ca de pildă: „...un coleg de-al meu, George Văsii, un băiat care de mic copil părinții lui erau foarte religioși. Tatăl lui era negustor, făcea dani pe la mănăstiri, își ducea copilul pe la mănăstiri, la biserici, toți patriarhii îl știau de Gigel. Eu nu puteam să-i spun Gigel, pentru că... îl iubeam... și... îl respectam. Îi spuneam numai George, mi se părea peiorativ să-i spun Gigel, că-l coboram la nivelul meu. Știa, cunoștea Biblia, cântările religioase, cânta în strană... La facultate, spre exemplu, în primii doi ani, eu am adus un patefon de acasă – nu existau pe vremea aia, în '53-'54, magnetofone. Mult mai târziu au apărut și la noi. Și aduceam patefonul, ce plăci mai aveam de la tata, și el iarăși aducea plăci și făcea prezentări de muzică simfonică tuturor studenților care vroiau... Se umplea sala, și vorbea: despre viața compozitorului, eu știu... Mozart. Despre marile personalități. Pentru că el fredona, cunoștea toată această muzică simfonică. Când mergeam mai târziu pe la el îmi spunea – cum intram pe ușă: «Ce vrei să ascuți?». Și, pe urmă, în timp ce banda de magnetofon – mai târziu – placa se derula, el și fredona. Era pătruns de muzică. Era o fire veselă. Cu el m-am nimerit așa... (...)

Dacă ați constatat, sunt mai... șugubăț, așa, mai liber. Și atunci, asta ne-a apropiat pe mine, și pe George, care și el era dispus la... inventasem o limbă a noastră – Biblovăț – și tot felul de cuvinte uitate așa aiuritoare, care îi distrau pe ceilalți. Dar el era... vedeți ce înseamnă un suflet îndrăgostit de armonie... [plânge] Lui îi plăcea și muzica de jazz. Și era un admirator și un consumator de muzică de jazz. Și atunci cânta: «pa-da-bă-di bă-di-bă-du-ba, ta-da-bă-di-di-da, ta-ba-da-ba-dam-pa-pa». Ei, și cântam, și ne prosteam. Era un dansator bun, fermecător, înalt, subțire... Și a murit spânzurat... [plânge]. A ieșit din pușcărie, bolnav cu nervii, adică având o maladie incurabilă, schizofrenia, care-i o boală foarte gravă. N-a rezistat, sistemul lui nervos era șubred – probabil moștenit genetic – și n-a rezistat la mizeriile pușcăriei. În ultimele luni m-am întâlnit cu el la Gherla - eu ieșisem la muncă ca să mă mai bronzez, să nu fiu chiar ca o rămă din aia ieșită de sub pământ și să nu inspir milă, când ajung acasă mama să nu lăcrămeze, să mă colorez un pic, să-mi crească și părul puțin mai mare – că ei ne tundeau, așa – și, am zis, hai să ies. Pe urmă am regretat. Dar prostia era făcută. Și acolo m-am întâlnit cu George, el n-a mai ieșit la muncă – stătea pe cracă. Și eu îi aduceam țigări din fabrică – așa m-am învățat să fumez: seara aprindeam o țigară și o făceam poștă – adică pe rând fumam, trăgeam din țigară și făceam tot felu de năzdrăvăni ca să-i amuzăm. Stătea sub mine, eu stăteam, era paturi câte două-câte două, așa, pe trei nivele, la ultimul nivel eram noi. Sub noi stătea părintele Vasilache, care se uita așa... cu îngăduință la noi, că știți, el era un om în vârstă, serios...

Și eu făceam reclame, George cânta, bătea în ritm în fundul gamelei și eu invitam lumea cu toată deschiderea, cu toată încrederea să vină la deschiderea, la

băile și la tratamentele balneofizioterapeutice de la Gherla, care oferă cele mai grozave tratamente... cu băta, cu mai știu io ce... Și da, lumea se amuza, asta ca să mai destindem camera. Și ceilalți se mai amuzau. Și el: «ta-ta-ta-ta-tu-tu-tu...» și eu: «Petreceți un sejur la Gherla și veți fi fericiți o viață întreagă, nu veți uita niciodată tratamentele umane, binefăcătoare...», tot felul de prostii. Și atunci am sesizat că la el s-a petrecut o deviere.

Știți... a intrat în conflict cu Dumnezeu, îi cerea socoteală că l-a lăsat, că l-a abandonat [plânge] și... ă... o luase sub influența unuia cu care el a stat la un moment dat, Ianoși. L-a îndepărtat de credință și l-a apropiat de partea asta speculativă, adică cu viața de dincolo, cu spiritism, cu... toată lumea asta a spiritelor. Și după aia, după ce-a ieșit, a continuat: a scris niște cărți cu... pentru că o pusese pe maica Veronica, soția lui – s-a căsătorit cu maica Veronica care era fosta stareță de la Vladimirești³⁴, care îl cunoștea de când era un puști mic, ea era o domnișoară tânără – ea era mult mai mare decât el. Și pentru că ei se duceau pe-acolo, dar el...

Știți, nebunii au o forță de convingere extraordinară. Și Vladimireștiul încă din '56 fusese închis – bisericile, mănăstirile trimise la plimbare – dar Vladimirești a fost prima mănăstire închisă. Părintele Ioan Iovan închis în pușcărie, maica Veronica închisă în pușcărie, după ce-a ieșit a muncit, ca muncitoare, cu alte măicuțe de la Vladimirești. Și George, când a ieșit, mi-a spus că se va căsători cu maica Veronica și o să facă ședințe de conversație cu spiritele, lumea spirituală de dincolo, să-i întrebe, de una, de alta și a și scris despre treaba asta. Făcea poezii, poezii de dragoste, erotice, se îndrăgostea mereu de câte cineva și... persoanele respective ... el avea nevoie, era ca un exercițiu... să se îndrăgostească. De câte o doctoriță de la Spitalul 9, de acolo... Am fost să-l vizitez acolo, la Spitalul 9, dar... plecam de acolo răvășit, de fiecare dată, pentru că atmosfera era lugubră. Să-i vezi pe oamenii ăia bolnavi, cu mințile rătăcite și...³⁵.

Emanoil Mihăilescu nu povestește mult despre sine – atunci când o face, este fie în legătură cu povestea celorlalți (iar povestea sa se inserează de la sine / se suprapune cu subiectul narațiunii), fie atunci când fragmente emoționante din propriile amintiri se intercalează cu discursul. Momentele care îi declanșează firul amintirilor până la a întrerupe narațiunea în desfășurare sunt legate de prietenii săi, în primul rând de George Văsâi – de pildă, evocarea detenției sale alături de Văsâi produce nevoia unei autocaracterizări relevante, precum: „... Știți... când eu eram mic, făceam pe actorul de... îmi plăcea. Și după liceu m-

³⁴ Maica Veronica, sub numele conspirativ Carmen, a ținut la curent Securitatea cu starea soțului ei. Notele informative date de ea privindul pe Văsâi sunt grupate în dosarul din ACNSAS, Fond Informativ, nr. 2214, vol. 5.

³⁵ Aici, Mihăilescu încheie paranteza dedicată portretului lui Văsâi și trece brusc la episodul întâlnirii părintelui Daniil la Rarău, întâlnire intermediată de Văsâi.

am dus și mi-am depus actele la Institutul de Teatru, dar n-am mai dat – că întâi dai niște probe practice – de recitare, așa... Și n-am mai apucat, că i-am spus lu tata ce vreau să fac. Tata, care nu era de acord, mi-a spus: „Bine, dacă vrei, ești liber, n-ai decât, dar cheltuielile te privesc pe tine.” Ei, mi s-a părut mai înțelept să mă duc la Arhitectură. Și așa m-am dus la arhitectură în loc să mă duc la teatru. Dar mi-a plăcut, când eram copil mă deghizam, mă pistruiam, așa... Dar l-am făcut pe tata să creadă că aș fi de arhitect, că desenam mai frumos decât alții. Și îmi cumpărase acuarele, tot... și îmi pictam mustăți pe barbă, îmi puneam cearceaful unde aveam bolta de viță de vie și dădeam reprezentații teatrale așa, ca o... mă prosteam. Și mai târziu, și acuma, tot mă prostesc. Dacă ați constatat, sunt mai... șugubăț, așa, mai liber. Și atunci asta ne-a apropiat pe mine, și pe George, care și el era dispus la...”³⁶.

Apoi, momentul eliberării din închisoare apare zugrăvit extensiv în comparație cu restul episoadelor relatate: „A, când m-am întors [din închisoare] nu am avut curajul să vin direct acasă, pentru că eu eram un copil făcut mai la bătrânețe, știți, tata avea 42 de ani când m-am născut și mama avea 32 de ani. Fratele meu e mai mic cu 2 ani decât mine. Și atunci am mers la o verișoară de-a mea. Nu știam până în ultimul moment dacă mă lasă acasă sau dacă îmi dă drumul în domiciliu obligatoriu, că am avut un conflict la sfârșit. Și m-am dus la o verișoară care stătea în Cluj, era măritată cu un doctor, moldoveni - și ea, și el, dar erau clujeni acuma – dar m-am dus la ei. Când m-au văzut, s-au speriat. Aveam niște ochelari țesuți cu ață – că se rupseseră: ploi, diverse, soare și materialul, în 5 ani de soare, se distruge. Mi i-a cusut cu ață de ciorap un profesor, de jur împrejur – operă de artă. Și cu ochelarii ăia îmi făcusem eu un basc.. șoferul care m-a adus de la Gherla la Cluj cu o camionetă, așa, n-a vrut să-mi ia bani. Când m-a văzut cum arăt, în ce hal... Și am oprit, m-am dus întâi... că totdeauna îmi făceam: «Dacă îmi dă drumul în cutare loc mă opresc și mă duc la biserică colo, colo» - la cele două mari catedrale ortodoxă și a lui Matei Corvin, și apoi m-am dus la verișoara mea. Așa, așa, așa, bun. Și a mers imediat cu mine la un oculist ca să-mi comande niște ochelari, și a zis: uite, seara mergem la cinema, era acolo în centru un cinema panoramic, așa. Știți, am fost stânjenit. Mă gândeam: uite, era ora șapte. Acuma ei iau masa de seară... Și eu sunt la cinema. Nu e drept. Știți, nu puteam să mă desprind. Și la cinema ea avea întâlnire cu soțul ei și cu fiul ei. Când ne-am întors acasă, ea, cu menajamente, așa, știți, ca să nu mă lezeze, mă întrebă: «Emil, n-ai vrea să faci o baie?» «Sigur că da, cum să nu!» Știți, se temea să n-am păduchi, cine știe ce lighioane. Și după aia a sunat o vecină, acasă, să-i pregătească. Și după ce i-a pregătit vecina, i-am sunat și eu, le-am dat telefon să nu vină la gară că nu e nevoie. Mă jenam așa să dăm spectacol, știți... Sigur, tata ar fi plâns, mama ar fi plâns... și

³⁶ Interviu Mihăilescu 2013.

nu e plăcut. Să se uite lumea ca la urs. «Nu e nevoie să veniți, absolut deloc, nu e nicio problemă». Și a venit fratele meu, între timp se însurase. Și am venit acasă. Tata, sigur, a plâns, era bătrân, albit, prăpădit, avea deja o vârstă. Pentru ei a fost un mare șoc. Dar... toate trec³⁷.

Poate sentimentul „datoriei de a mărturisi” îl face pe Emanoil Mihăilescu să rememoreze și exemple nominale de drame ale unor prieteni, cum sunt Dimitrie Lecca, sau cunoscuți, precum Matei Toma, ale căror povești le redă, detaliat, în tragismul lor. Astfel: „Dimi [Dimitrie Lecca, n.n., I.U.] fusese condamnat pe viață, pe urmă i se comutase la 25 de ani, că făcuse împreună cu câțiva camarazi, era elev de liceu – făcuse o bombă artizanală și vroiau să o monteze sub tribuna oficială, acolo... Și i-a prins și i-a condamnat pe viață. Făcuse deja 15 ani. Și era bolnav cu stomacul, era în fabrică la Gherla și când se dădea pauza de prânz să ne dea masa, luam castronul și mă duceam la el. Stăteam de vorbă și îmi spunea câteodată: «Ei, tu pleci.. cine știe... dacă eu am să mai scap!». Știți, asta îmi crea așa o jenă, o deznădejde... Îmi era rușine că eu plec și el rămâne acolo. Pentru toată viața. Zice: «nu cred că eu am să mai scap cu viață». «Dimi, da' nu-știu-ce, cutare...». El îmi dădea țigări, îmi făcea rost de țigări și îi duceam lui George. Și Dimi era, erau franceji, nobili franceji care erau colonizați în Basarabia. Și ai lui au fugit – când Basarabia a revenit rușilor, au fugit înoace. (...) Și atuncea, când m-am eliberat m-am dus la mama lui – era o doamnă – să-i spun că am stat cu Dimi și că ne-am revăzut. N-a mai putut să facă facultate, nimic... a plecat la Paris, cumpărat de rudele lui din Franța și a murit acolo...³⁸.

Cazul lui Matei Toma, chiar dacă nu e o relatare de „primă mână”, devine paradigmatic pentru suferința și traumele provocate de regimul abuziv din închisori: „Matei Toma, comandor de distrugător în al Doilea Război Mondial, în '48 a fost arestat pentru complot armat. Pe viață. A făcut niște ani, la Aiud - șaisprezece ani - și, când i-a dat drumul, Securitatea i-a pregătit pe cei de acasă: «La data cutare, ora – veniți la gară, că vin trenurile din Ardeal. Să-l așteptați la gară, că nu se mai descurcă». Adică era o legumă. Paralizat... și era năuc. De tratamentul pe care i-l furnizase închisoarea. Aiudul. Și a mai trăit câteva luni. Un singur lucru îl spunea: «Să nu-i iertați niciodată!» Repeta mereu: «Să nu-i iertați niciodată!»³⁹. Asta îi rămăsese așa, ca o obsesie. Nu și-a recunoscut fiul cel mic, el fusese arestat cu fiul cel mare, cel mic avea 14 ani, a stat în anchetă puțin și i-a dat drumul. Nu și-a recunoscut fiul cel mic niciodată, pe nevasta fiului cel mic o întreba mereu: «Da dumneata cine ești?» « - Păi, tata, sunt soția

³⁷ Interviu Mihăilescu 2013.

³⁸ Deși Dimitrie Lecca nu a murit în închisoare, ci s-a eliberat și a emigrat în Franța, evocarea pe care i-o face Mihăilescu e mai degrabă una de tristețe și amărăciune.

³⁹ Ironic, în opoziție cu testamentarul „Să nu ne răzbunați!” al lui Mircea Vulcănescu.

lui Eugen». «Dar el cine e?» „Eugen, fiul dumitale.. ». Și după câteva luni a murit...”⁴⁰.

Evocarea celor doi are loc în momente diferite ale povestirii. Amintirea lui Matei Toma survine în rememorarea legată de procesul „Rugului aprins” și – prin asociere – de nedreptățile suferite din partea regimului, în timp ce imaginea lui Dimitrie Lecca se inserează în enumerarea prietenilor și oamenilor deosebiți alături de care Emanoil Mihăilescu și-a petrecut parte din anii de detenție – și pe care îi consideră unul din motivele pentru care nu regretă anii de închisoare. Acest sentiment e accentuat și prin reiterarea, intercalată firului narativ, a convingerii sale că: „Am întâlnit oameni extraordinari, de-aia nu regret! (...) Am avut colegi, prieteni buni, oameni deosebiți...”⁴¹. La urma urmei, întregul conținut al interviului acordat de Emanoil Mihăilescu poate lua forma unei evocări a prieteniei, a întâlnirilor formatoare și a înrâuririi aduse de acestea.

Asemenea multora din foștii deținuți politici, în povestirea sa, pe alocuri, Mihăilescu lasă să se întrevadă câteva din convingerile sale interioare, valorile pe care le prețuiește și pe care le adresează delicat, într-o formă didacticistă, intervievatorului: „știți... Camaraderia e mare lucru. Este esențial lucru, prietenia. Și vă sfătuiesc, folosiți din plin. Luați-i pe oameni așa cum sunt, nu încercați să-i schimbați, niciodată nu se vor schimba”; sau: „Niciodată n-am regretat cei 5 ani care lumea din jur – mama, tata – ar fi fost tentată să zică: ai pierdut 5 ani din viață – n-am pierdut, pentru că m-am structurat altfel: am devenit mai sensibil la natură, mai sensibil și mai atent în relațiile interumane – iubesc oamenii, așa cum sunt. Nu mă deranjează dacă cineva... mă sfidează. Sau e măgar cu mine. Nu mă deranjează. Atât poate el. Sunt niște lucruri... a te pune împotriva curentului e o copilărie. Consum de energie și rezultatul e zero. Înțelepciunea ne spune să avem o toleranță maximă. Și asta e și învățătura lui Iisus. Ne spune să iubim. Dacă nu știm să tolerăm, să fim indulgenți, atunci la ce bun să aprinzi lumânări? Care e scopul final, nu? Ceea ce faci, ce gândești, asta... îi iau pe oameni așa cum sunt, nu încerc să-i modific – pentru că important e, omul trebuie să-și dea seama că trebuie să se schimbe. Nu din afară. Nu primește nimeni învățături de la alții”⁴².

Comparând cele două interviuri, trebuie menționate diferențele de context, cele care țin de poziția vorbitorului față de Rugul Aprins, dar și cele de metodă (tipul de interviu, scopul, tema interviului); de asemenea, importanța experienței legate de Rugul Aprins în biografia (interioară) a celui interviuat.

Pentru Nicolae Bordașiu, experiența Rugului Aprins a survenit într-un moment formativ, suficient de hotărâtor încât să marcheze traiectoria spirituală a

⁴⁰ Interviu Mihăilescu 2013.

⁴¹ Interviu Mihăilescu 2013.

⁴² Interviu Mihăilescu 2013.

studentului de la Teologie. Orientarea sa creștină nu se datora exclusiv Rugului Aprins, ci experiența de la Antim i-a oferit mai degrabă o nouă cheie de înțelegere a credinței creștine, de interiorizare și de asumare a rugăciunii lăuntrice care, după propria-i mărturie, i-a fost un mijloc de rezistență în anii de detenție. Însă Nicolae Bordașiu nu a fost încarcerat *din cauza* participării sale la întâlnirile Rugului Aprins, astfel încât, mărturia sa are particularitatea evocării lipsite de interes sau justificare. E adevărat, cum membrii Rugului Aprins începuseră de mult să se înscrie în *mitul Rugul Aprins* la momentul în care interviurile au fost culese, putem discuta de o oarecare influență asupra narațiunii. Experiența lui Bordașiu legată de Rugul Aprins este însă foarte bine individualizată temporal și totodată are o pondere clar delimitată în biografia personală; este o mărturie directă, iar acest lucru se exprimă și prin relatările detaliate pe care le face Bordașiu, în special legat de Ioan cel Străin, pe care l-a cunoscut personal. Faptul că nu există o cauzalitate directă între participarea sa la Antim și arestarea sa atenuază tendințele de legitimare a Rugului Aprins ca un anticomunism spiritual. Din punct de vedere metodologic, interviul, luat lui Nicolae Bordașiu de către monahul Moise Iorgovan⁴³, a urmat un chestionar semi-structurat, tema principală constituind-o doar Rugul Aprins și legătura lui Bordașiu cu oamenii de la Antim.

În schimb, interviul cu Emanoil Mihăilescu, luat în toamna anului 2013, ținea inițial să fie unul de tip *povestea vieții*. În fapt, în funcție de dorința intervievatului de a povesti cât mai liber, neîntrerupt, interviul a acoperit în mare probleme ca legăturile sale cu grupul Rugul Aprins în anii 1950 alături de aspecte legate de proces, detenție, eliberare și viața după închisoare. Spre deosebire de Nicolae Bordașiu, Emanoil Mihăilescu i-a cunoscut pe cei din grupul Rugul Aprins în anii 1950, pe când era student la Facultatea de Arhitectură. Situația diferă drastic în sensul că pentru tinerii din anii 1950, se poate vorbi de o adevărată catehizare creștină (și chiar culturală, am adăuga). Sărăciți de o educație în spirit materialist dialectic, fără vreo deschidere culturală, tinerii vor căuta acel *ceva mai mult* la Rugul Aprins – astfel că întâlnirile din casa familiei Mironescu, legăturile cu părintele Daniil și îndrumarea spirituală primită de la duhovnicii Sofian Boghiu și Benedict Ghiuș (practic, intrarea în familia de suflet a Rugului Aprins) au atât un scop spiritual, cât și educativ, cultural – contactul cu acești oameni era, bineînțeles, în primul rând, unul spiritual: accentul primordial era pus pe rugăciune; nu trebuie însă neglijată nici dimensiunea culturală pe care o îmbrăca această experiență pentru studenții anilor 1950.

Ca și în cazul lui Nicolae Bordașiu, este vorba de o perioadă similară de formare din vremea studențimii (ca și interval biografic). Pentru Emanoil

⁴³ Care ne-a acordat permisiunea folosirii interviului în scop de studiu.

Mihăilescu însă, activitatea sa alături de cei de la Rugul Aprins constituie motivul arestării, condamnării și detenției sale⁴⁴. În contextul unui interdiscurs despre represiunea comunistă, acest lucru îl plasează în ipostaza de victimă a represiunii, solidară cu toate formele de rezistență împotriva comunismului. Implicațiile ipostazei de *mărturisor* al experienței represiunii comuniste asupra narațiunii sunt sesizabile pe parcursul interviului, unde firul narativ e amânat sau deviat prin „paranteze” extinse despre personaje din istoria comunismului sovietic sau despre lipsa de valori, grosolănia și malformațiile ontologice produse de comunismul românesc. Influența timpului petrecut în jurul membrilor-nucleu ai Rugului Aprins asupra întregii biografii a lui Mihăilescu nu apare suficient de individualizată; înrâurirea a fost binefăcătoare, fără urmă de echivoc – Mihăilescu rememorează cu plăcere și entuziasm momentele petrecute pe Rarău în preajma părintelui Daniil. Nu avem însă de-a face cu o afirmație explicită privind impactul biografic al Rugului Aprins din partea martorului, astfel încât ne rămâne doar să desprindem, printre rânduri, câte ceva din valorile sale și din ceea ce alege să „mărturisească”, să recupereze în memoria sa despre oamenii de la Rugul Aprins în anii 1950.

The „Burning Bush” from the Antim Monastery in Oral History Fragments

ABSTRACT

The Burning Bush were a spiritual and cultural group in 1940s' Romania that offered the solution of inner resistance to communism through religion and culture. Representing a heterogeneous lay-monastical community, they aimed to discover a more profound dimension of Orthodoxy. Due to their preoccupations of Orthodox mystic, their social impact as well as their anti-communist views, they became targets of the communist repression, being arrested and imprisoned by the communist regime in 1958. The present paper proposes to reconstruct fragments from the history of their intellectual circle, with the help of oral history sources.

Abrevieri bibliografice

- ACNSAS - Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
 Interviu Mihăilescu 2013 - Interviu cu Emanoil Mihăilescu realizat de Ioana Ursu, 25.11.2013, București, arhiva personală
 Interviu Bordașiu 2011 - Interviu cu Nicolae Bordașiu realizat de monahul Moise Iorgovan, București, 3 mai 2011, arhiva monahului Moise Iorgovan
 Portelli 2010 - Alessandro Portelli, „Istoria orală ca gen” în Anuarul Institutului de Istorie Orală, nr. XII, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2010
 Scrima 2012 - André Scrima, *Timpul rugului aprins*, București, Editura Humanitas, 2012

⁴⁴ Deși, cum am arătat mai sus, pentru memorie, el insistă asupra faptului că, în balanța condamnărilor din lot, persoana sa a fost „doar un număr”, căzut „ca musca-n lapte”.

Cuvinte-cheie: narațiuni orale, biografii în comunism, povestea vieții, narațiune și reprezentare, viață religioasă în comunism.

Key words: oral narratives, biographies during communism, life stories, narrativity and representation, religious life during communism.